

Enkele recente Studies over het Metaaltijdperk in West-Europa.

door S. J. DE LAET

assistent aan de Rijksuniversiteit te Gent.

HET EENIGE DOEL van deze korte uiteenzetting is het belang te laten uitschijnen van enkele recente studies door buitenlandse geleerden gewijd aan zekere aspecten en problemen van het bronzen en het ijzertijdperk in West-Europa en die kunnen bijdragen tot een betere kennis van den metaaltijd in ons eigen land. De lezer denke dus niet hier een nieuwe en oorspronkelijke voorstelling te vinden van de geschiedenis onzer gewesten in deze periode noch een uitvoerige bespreking van de archaeologische vondsten uit dien tijd hier ten onzent gedaan. De tijdsomstandigheden zijn immers weinig geschikt voor een dergelijk onderzoek, vermits de meeste musea hun verzamelingen, in veilige schuilkelders geborgen hebben en voor het publiek niet meer toegankelijk zijn. Wanneer we echter opnieuw rustigere tijden zullen beleven, zal het een der allereerste vereischten zijn van de praehistorische wetenschap, al de gegevens die we bezitten over den metaaltijd in onze streken aan een nieuw en grondig onderzoek te onderwerpen. Inderdaad werden tot nog toe maar al te vaak opgravingen ondernomen door personen die weinig onderlegd waren of zelfs heelemaal onbevoegd voor een dergelijk bodemonderzoek. Het kwam er voor hen alleen op aan de hand te leggen op een nieuw pronkstuk voor hun verzameling, een mooie urne of een bronzen sieraad; daarentegen werd er weinig of geen rekening gehouden met de vondstomstandigheden zoodat heel wat kostbare gegevens onherroepelijk zijn verloren gegaan. Voor de archaeologie immers is niet alleen van belang *wat* men vindt, maar ook *hoe* men het

vindt. Nadat men dan, aan de hand der verzamelingen van de musea en der dikwijls zeer slordig opgestelde verslagen der opgravingen, gered zal hebben, wat er nog te redden valt, en een gezamenlijk beeld zal kunnen ophangen van den beschavingstoestand onzer gewesten in den metaaltijd, zal men door onderlinge vergelijking met de vondsten gedaan in de naburige landen, moeten pogen de voorgeschiedenis van ons land in te schakelen in de praehistorie van gansch West-Europa.

In het voorhistorisch tijdperk vormde ons land geen politieke noch cultureele eenheid. Het onderging steeds den invloed van hoogerstaande beschavingen die bloeiden nu eens in Noord-West-Duitschland, dan weer in Zuid-Duitschland of in Noord-Oost-Frankrijk en die tot in onze gewesten uitstraalden. Ook de groote volksverhuizingen van deze periode, zoowel deze der Illyriërs als deze der Kelten en der Germanen, hebben onze gewesten beroerd. Anderdeels is in de naburige landen, zoowel in Nederland en in Frankrijk als in Engeland en in Duitschland, de praehistorische wetenschap heel wat verder gevorderd dan bij ons. Het valt dan ook niet te verwonderen dat zekere buitenlandsche geleerden, bij het bestudeeren van de voorgeschiedenis van hun eigen land, zich ook terloops ingelaten hebben met de praehistorie van België, en dienaangaande soms origineele theoriën verkondigd hebben.

We hebben gedacht dat het niet van belang ontbloot zou zijn de voornaamste van deze systemen die pas in de laatste jaren ontstaan zijn, bondig samen te vatten en tot een voorloopige synthese te vereenigen. We leggen er echter den nadruk op dat wij de geldigheid van deze theoriën slechts onder voorbehoud kunnen aanvaarden: een later onderzoek zal eerst moeten uitwijzen of ze door het archaeologisch materiaal van onze streken, dat door de buitenlandsche geleerden meestal slechts gedeeltelijk gekend is (1), bevestigd worden. Men aanschouwe dus het volgende exposé niet als de uiteenzetting van onze persoonlijke opvattingen, maar slechts als een *status quaestionis*.

* * *

-
- (1) Tot nog toe werd geen enkel uitvoerig werk besteed aan de voorgeschiedenis van ons land. De meeste buitenlandsche geleerden zijn dan ook verplicht hun inlichtingen betreffende den metaaltijd in onze gewesten te ontleenen aan de catalogi onzer musea, voornamelijk aan A. DE LOE: *Belgique ancienne*, II, 1931 (catalogus van het Jubelparkmuseum te Brussel) en aan J. SERVAIS en J. HAMAL-NANDRIN: *Catalogue sommaire de la section préhistorique du musée archéologique liégeois*, 1929. Daarentegen zijn hun de meeste locale tijdschriften, waar veel zooniet de meeste gegevens verspreid zijn, ontoegankelijk.

Vooraleer met onze uiteenzetting te beginnen, dienen een paar voorafgaande bemerkingen gemaakt. De praehistoricus steunt vooral op de gegevens die hij met de spade uit den bodem kan halen, en tot wier interpretatie hij dikwijls te rade moet gaan bij allerhande hulpdisciplines, zooals de palaeontologie, de anthropologie, de geologie, de aardrijkskunde, de scheikunde zelfs. Daarnaast moet hij ook rekening houden met de inlichtingen die de antieke auteurs hem somtijds verschaffen, en met de resultaten die bereikt werden door zekere verwante wetenschappen als de linguïstiek en de godsdienstgeschiedenis. Daarbij dient hij echter in acht te nemen dat in deze verschillende wetenschappen dezelfde benamingen niet steeds dezelfde begrippen dekken. De anthropoloog, de archaeoloog en de linguïst zijn het niet eens over wat men bv. als « Keltisch » of « Germaansch » mag bestempelen. Dit is goed begrijpelijk. Ras, volk, taal, cultuur zijn immers begrippen die niet altijd, ja zelfs zeer zeldzaam onderling te vereenzelvigen zijn. Een bepaald volk kan bv. zijn taal of zijn cultuur aan een ander volk opdringen. Voor wat het ras betreft, staan we daarenboven zeer sceptisch ten opzichte van de resultaten welke de anthropologie beweert te kunnen bereiken door het somatische onderzoek van het geraamte onzer voorouders. Van de oeroudste tijden af immers, is de geschiedenis van Europa niets dan een opeenvolging van volksverhuizingen, van veroveringen en van samensmeltingen. Ieder der drie groote volkeren die een rol gespeeld hebben in den metaaltijd, zijn ontstaan uit de vermenging van verschillende vroegere volkeren; wanneer zij zich in latere tijden over groote gebieden uitgebreid hebben, hebben zij de autochtone bevolking van deze gebieden onderworpen en hebben er zich stilaan met vermengd. We achten het dan ook onmogelijk van een Keltisch, een Illyrisch of een Germaansch « ras » te spreken. De anthropologie moet zelf haar failliet op dit gebied erkennen, vermits zij bv. voor wat de Kelten betreft, op grond van de gestalte, van den schedelvorm, van de kleur van het haar, enz., drie zeer uiteenlopende typen heeft teruggevonden. Zelfs indien men aanneemt dat de Kelten nooit meer dan een heerschende klasse hebben gevormd, dan blijkt het toch nog onmogelijk te zijn het Keltische ras anthropologisch te definieeren (2).

Wanneer wij dus hier van Illyriërs, Kelten en Germanen zullen

(2) Zie hierover o.m. H. HUBERT: *Les Celtes* (2 dl., Parijs, 1932) I pp. 33 vv.

spreken, bedoelen we menschen van Illyrische, Keltische of Germaansche taal en cultuur. We drukken er echter op dat in een randgebied zoals ons land er een was in den metaaltijd, de cultuur niet het peil bereikte tot hetwelk zij gestegen was in de kerngebieden van deze volkeren; anderdeels kwamen in onze streken deze verschillende culturen in contact, en we moeten dus rekening houden met de mogelijkheid dat bv. zekere stammen van Germaanschen oorsprong de Keltische taal en cultuur zouden overgenomen hebben of *vice-versa*.

* * *

In vergelijking met de naburige landen, voornamelijk met, Engeland, Denemarken en Noord-Duitschland, verwekt de cultuur van onze streken in het bronstijdperk een nogal anmtierigen indruk. De meest typische nederzettingen van deze periode zijn paaldorpen, zoals deze van Afsnee (op de Leie), van Dentergem (bij de Mandel), enz. Ze werden onvoldoende bestudeerd. Voor de rest beschikken we slechts over enkele losse vondsten, bergplaatsen van bronsgieters of rondreizende handelaars, en enkele graven, bv. deze van St. Anna, aan het Vlaamsch Hoofd tegenover Antwerpen, van Port-Arthur, bij Gent, en de « marchets » van Wallonië. Al te samen is dit maar bitter weinig en stelt ons niet in staat een beeld op te hangen van de cultuur van deze periode. Door vergelijking met de naburige streken blijkt het echter wel mogelijk te zijn de plaats door ons land in den Europeeschen bronstijd ingenomen, nader te bepalen. Zoo weten we dat onze gewesten één cultuurprovincie uitmaakten met Noord-Frankrijk en Zuid-Nederland (3); daarenboven zijn de praehistorici het over het algemeen eens om de bewoners van ons land in den bronstijd te aanschouwen als verwant met de dragers van de zgn. heuvelgravencultuur (« Hügelgräberleute » in het Duitsch, « Tumulus-builders » in het Engelsch), van Midden- en Zuid-Duitschland en Noord-Oost-Frankrijk (4). Deze heuvelgraven-

(3) H. VAN DE WEERD en R. DE MAEYER: *Oudste Geschiedenis* (in: *Geschiedenis van Vlaanderen*, Bd. I), bl. 37 vv.; A.W. BYVANCK: *De voorgeschiedenis van Nederland* (2^e druk), bl. 147 vv.

(4) Dit is o.m. de meening van V. GORDON CHILDE (*The Bronze Age*, Cambridge, 1930, bl. 173 vv.) en van J. POKORNY (*Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier*, 1938), bl. 15 vv., 28 vv.

lieden worden meestal, en met recht aanschouwd als de voorvaderen van de Kelten, « Oerkelten » indien men verkiest (5).

Een recente studie van E. Sprockhoff (6), heeft het vraagstuk van den bronstijd in West-Europa in een gansch nieuw daglicht geplaatst. Wegens het belang van deze monographie aarzelen we niet er een tamenlijk uitvoerig résumé van te geven. Sprockhoff gaat uit van een grondig onderzoek van de bronscultuur van Nedersaksen (d.i. N.-W.-Duitschland, ten W. van de Elbe). Tot nog toe werd dit gebied over het algemeen als Germaansch aanschouwd. Uit een nauwkeurigen inventaris van het archaeologisch materiaal blijkt het echter dat Nedersaksen in deze periode een zelfstandige cultuurprovincie uitmaakte, die een geheel ander karakter vertoont dan Schleswig-Holstein en Denemarken, de bakermat der Germanen, en die ook geen verband houdt met de meer oostelijk gelegen cultuurprovincie die men gewoonlijk onder de benamingen van Aunjetitz- (oudere bronstijd) en Lausitzcultuur (jongere bronstijd) aanduidt. Deze bronscultuur van Nedersaksen bezit een eigen begrafenisritus, eigen grafvormen, een specifieke ceramiek (de zgn. « Kümmerkeramik »), en wapens, vooral bijlen, met typische vormen. Ze vertoont geen verband met de Germaansche noch met de Aunjetitzcultuur, maar daarentegen is zij sterk verwant met de reeds hooger vermelde heuvelgravencultuur en zij vertoont vooral heel veel aanknopingspunten met Nederland, België, Noord-Frankrijk en ook met Zuid-Engeland en Ierland, dus met gansch N.-W.-Europa. Deze cultuur kwam zeer vroeg in botsing met de Germaansche, die zich geleidelijk naar het Westen en het Zuiden begon uit te breiden. Reeds in den ouden bronstijd was de streek van Stade voor de Germaansche cultuur gewonnen, en iets later het bekken van de Ilmenau en gedeeltelijk ook de Altmark. In den jongeren bronstijd zijn reeds gansch het Noorden van Nedersaksen ten Westen van de Weser (Oostfriesland, dus), en gansch het deel gelegen ten Oosten van de Aller en de Leine gegermaniseerd. Men vindt zelfs reeds Germaansche elementen ten Westen van

-
- (5) De cultuur van de heuvelgravenlieden wordt gekenmerkt door lijkbegroaving onder individueele heuvels en door vaatwerk met kerfsneeornamenten (ingerkerfde versiering, « Kerbschnitt » in het Duitsch).
- (6) E. SPROCKHOFF: *Niedersachsens Bedeutung für die Bronzezeit Westeuropas. Zur Verankerung einer neuen Kulturprovinz* (31. BERICHT D. ROM. GERM. KOMM. 1941, II. Teil, pp. 1-138) (Berlin, 1942). Cfr. ook de voorgaande artikels van denzelfden schrijver in PRAEH. ZTSCHR. 1930, 208 vv., en van HOLSTE, in MANNUS, 1934, 46 vv.

de Weser-Aller-Leine-linie. De aldus ingekrompen Nedersaksische cultuurprovincie vertoont in den jongeren bronstijd nog zeer duidelijke West-Europeesche trekken: deze zijn vooral merkbaar in den vorm der bronzen bijlen, nl. twee modellen van hulsbijlen (of holle bijlen), de zgn. « Tüllenbeile mit Lappenmuster » en « Tüllenbeile mit Rippenmuster », die men aantreft alleen in Nedersaksen, Nederland, België, Noord-Frankrijk en Zuid-Engeland. Ook de zgn. « Deverel-urnen », waarover we nog verder zullen spreken, wanneer we over den ijzertijd zullen handelen, en die over hetzelfde gebied verspreid zijn, zouden voor deze Nedersaksische cultuur op het einde van den bronstijd karakteristiek zijn.

De dragers van de Nedersaksische cultuur werden steeds verder naar het Zuid-Westen verdrongen eensdeels door de Germanen, anderdeels door de urnenveldheden, waarover we verder zullen handelen; een deel er van is uitgeweken naar Zuid-Engeland. De Engelsche geleerden zien in deze invallers een eerste golf van Kelten. Sprockhoff sluit zich bij deze meening aan; volgens hem zijn de dragers van de Nedersaksische bronscultuur Oerkelten, die verwant doch niet te vereenzelvigen zijn met de dragers van de Zuid-Duitsche heuvelgravencultuur, die ook over het algemeen als Oerkelten aanschouwd worden.

De studie van Sprockhoff, alhoewel zeer solied gebouwd, kan echter niet zonder eenig voorbehoud aanvaard worden. Zooals we het hooger zegden, wisten we reeds vroeger dat onze gewesten in den bronstijd één geheel vormden met Noord-Frankrijk en Nederland; Sprockhoff heeft aangetoond dat dit gebied zich heel wat meer noordwaarts uitstrekke, tot aan de Elbe. Hij wil echter het kerngebied van deze cultuurprovincie in Nedersaksen plaatsen. Dit zal eerst moeten bevestigd worden door een grondig onderzoek van de archaeologische vondsten der andere deelen van de cultuurprovincie; vergeten we niet dat, indien we vooraanstaande geleerden als Wahle, Krebs, Hubert, e.a. (7) mogen gelooven, Westfalen, Hannover en de streek tusschen Rijn en Elbe in den bronstijd bijna heelemaal onbewoond waren. Het blijkt ons moeilijk te aanvaarden dat in dergelijke omstandigheden een bloeiende bronscultuur daar haar centrum zou gehad hebben.

(7) E. WAHLE, *Deutsche Vorzeit* (1932), bl. 114; KREBS, in: EBERT, *Reallex. d. Vorg.*, s.v. Westfalen (bl. 292) en s.v. Nordischer Kreis (bl. 80); HUBERT, o.c. I, bl. 169 vv.

Een tweede opmerking is van meer linguïstischen aard. De Nedersaksische bronscultuur is ongetwijfeld niet-Germaansch. Reeds vroeger had de linguïstiek in ditzelfde gebied niet-Germaansche taalelementen ontdekt. In 1906 had Muellenhoff (8) beweerd, zich steunende op de talrijke riviernamen die eindigen op -affa en -apa, dat de Kelten op een zeker oogenblik hun gebied tot aan de Elbe hadden uitgebreid. Rondom deze theorie is een jarenlange polemiek ontstaan, daar zekere linguïsten gepoogd hebben deze namen niet door het Keltisch maar wel door het Germaansch te verklaren. Andere nog denken dat deze -apa-namen door het Illyrisch te verklaren zijn (9). Sprockhoff ziet in zijn archaeologische bevindingen een bevestiging van de theorie van Muellenhoff, vermits het verspreidingsgebied der -apa en -affanivieren zeer goed overeenkomt met dat der hulsbijlen waarvan hooger sprake was. Hij houdt echter geen rekening met het feit dat men ook dergelijke stroomnamen in Zuid-Frankrijk aantreft. Het schijnt ons dan ook meer waarschijnlijk dat deze namen aan de urnenveldenlieden te danken zijn, en dus, zooals W. Kaspers, A. Krebs en J. Pokorny (10) het voorstellen, van Illyrischen oorsprong zijn. (10bis)

Sprockhoff aanvaardt dus — met recht, denken we — dat vanaf den ouderen bronstijd de Oerkelten in twee groepen gescheiden waren. Deze theorie zou echter verder kunnen uitgewerkt worden. Men weet immers dat de Kelten linguïstisch in twee groote groepen verdeeld worden: de Iersche Kelten (Gaels, Goidels, K-Kelten) en de Bretoensche Kelten (in Engeland en op het vasteland, P-Kelten). Macalister, Hubert (11), e.a. plaatsen de scheiding van beide groepen reeds in den ouderen bronstijd. Misschen waren de dragers van de Nedersaksische bronscultuur de voorouders der Iersche Kelten en de heuvelgravenlie-

-
- (8) *Deutsche Altertumskunde* (zie vooral band II, bl. 218 vv.).
- (9) De theorie van Muellenhof werd aanvaard o.m. door Karsten, maar verworpen m.m. door Much, Schnetz, Carnoy, J. de Vries, W. Kaspers, A. Krebs, J. Pokorny. Zie de uiteenzetting van het « Germaansch » standpunt bij J. DE VRIES: *De Hypothese van het Keltische substraat* (TIJDSCHR. V. NEDERL. TAAL- EN LETTER., L, 1931, bl. 181 vv.).
- (10) W. KASPERS: *ZONF* II, 74 vv.; A. KREBS, in EBERT, *Reallex.* XIV 303; J. POKORNY: *Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier* (cf. infra) bl. 110-113.
- (10bis) Er is natuurlijk een andere hypothese mogelijk, nl. dat de -appa-namen veel hooger zouden opklimmen, te weten tot het Indo-Europeesch; doch in dit geval valt het moeilijk te verklaren hoe het komt dat deze namen zeer talrijk in bepaalde gebieden voorkomen, en in andere, die toch ook door Indo-Europeeërs bewoond waren, heelemaal niet.
- (11) MACALISTER, *Ancient Ireland*, 1933; HUBERT, o.c. I, 159 vv.

den deze der Bretoensche Kelten. Deze hypothese zou van naderbij moeten onderzocht worden; de linguïstiek en de godsdienstgeschiedenis zouden hier hun woordje mede te zeggén hebben (12).

Wat ons eigen land betreft, blijkt het ons door de studie van Sprockhoff uitgemaakt, dat het in den bronstijd door een Protokeltische bevolking bewoond was. Hoe deze bevolking hier gekomen is, blijft nog te onderzoeken, doch de oplossing van dit nieuwe vraagstuk zal tot na den oorlog moeten uitgesteld worden.

* * *

In den laten bronstijd, vanaf omstreeks 1300-1200 v.Chr., greep een geweldige volksbeweging in Europa plaats, nl. de trek der zgn. « Urnenveldenlieden ». Reeds vroeger werd de cultuur van dit volk lokaal bestudeerd, in de verschillende streken waar men ze ontmoet heeft, doch pas in de laatste jaren is men er in gelukt één gezamenlijk beeld op te hangen van deze volksverhuizing der Urnenveldenlieden en van hun cultuur. Dit resultaat werd bereikt door de collaboratie van archaeologen en van linguïsten, onder dewelke vooral H. Krahe, J. Pokorny en R. Pittioni dienen vermeld te worden. Voor onze streken is vooral van belang een studie van de hand van deze twee laatste geleerden in 1938 verschenen; Pittioni heeft het onderwerp behandeld van het standpunt der archaeologie, Pokorny van dit der linguïstiek (13). Het exposé van Pittioni over het verloop van deze volksbeweging werd nog hetzelfde jaar aangevuld door een artikel van H. Krahe (14). Ziehier hoe men zich thans den trek der Urnenveldenlieden kan voorstellen.

De geleerden zijn het over het algemeen eens om in dit volk de voorouders der Illyriërs te erkennen. Rond 1300-1200 was dit volk

-
- (12) Deze hypothese werd ons gesuggereerd door Prof. Dr. P. Lambrechts, die zinnens is ze zelf verder uit te werken.
- (13) J. POKORNY, *Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier*, mit einem Beitrage von R. PITTIONI, *Die Urnenfelderkultur und ihre Bedeutung für die Europäische Kulturentwicklung* (Halle/Saale, 1938).
- (14) H. KRAHE: *Das Problem der « Aegäische Wanderung » in sprachwissenschaftliche Beleuchtung* (GEISTIGE ARBEIT, V, 1938, n. 18, bl. 1 vv.). H. Krahe had zich reeds vroeger zeer verdienstelijk gemaakt door het onderzoek van de Illyrische toponymie en onomastiek (*Die alte Balkanillyrischen geographischen Namen*, en *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929). We verwachten met ongeduld het verschijnen van het groote werk van Krahe over het Illyrische vraagstuk dat hij reeds meermaals aangekondigd heeft.

gevestigd in de Lausitz, een grensgebied tusschen Oost-Duitschland en Polen (15). Hun cultuur, de zgn. Lausitzcultuur, is een ontwikkeling van de reeds hooger vermelde Aunjetitzcultuur. Van uit dit kerngebied breidden zich de Illyriërs in verschillende richtingen uit, en hun tocht heeft zeer gewichtige gevolgen gehad niet alleen voor Europa, maar ook voor Klein-Azië. Alover Hongarije geraakten ze in het Noorden van het Balkanschiereiland; daar stootten ze op de Thrako-Phrygiërs die zelf in beweging geraakten en in Klein-Azië binnenvielen waar ze het machtige rijk der Hittieten ten val brachten. Hun inval in deze streken was misschien de oorzaak van de uitwijking der Etrusken vanuit Klein-Azië naar Italië, en ook van den aanval der zgn. Zeevolkeren op de Nijl-Delta in Egypte en van de vestiging der Philisters in het naar hen genaamde Palestina. In Noord-West-Griekenland verdrongen de Illyriërs de Doriërs die zelf naar Griekenland uitweken. In de Oostelijke Alpenstreken verjoegen de urnenveldenlieden de Oskisch-Umbrische Italicen en beïnvloedden aldus het ontstaan van de zgn. « Villanovacultuur » in Italië. Iets later kwamen zuivere Illyrische stammen zelf zich in Noord-Italië vestigen (de Veneti), en andere trokken naar het eigenlijke Illyrië en van daar over zee naar Zuid-Italië (de Calabri, Salentini, Peutati, Dauni, Iapygi). Andere Illyriërs trokken van de Lausitzstreek naar het Oosten, andere naar het Noorden, Noord-Duitschland, Denemarken en Scandinavië, waar ze zich vermengden met de Germanen, andere ten slotte naar het Westen en het Zuid-Westen. De tocht van deze laatste is van belang voor onze streken. Terwijl zekere urnenveldenlieden alover Zwitserland naar Zuid-Frankrijk (Rhône-vallei) en Spanje trokken, bereikten andere groepen het Rijnland, en van daar België, Nederland en Engeland. Deze beweging naar het Westen is betrekkelijk langzaam gegaan en het is best mogelijk dat ook niet-Illyrische stammen de cultuur der Illyriërs hebben overgenomen, met hen zijn meegetrokken of door hen zijn opgedreven: Het blijkt bv. dat de inheemsche bevolking van Nedersaksen die, zooals we het hooger zagen,

(15) Dit is de algemeene aanvaarde theorie. Volgens KRAHE (l.c.) moet echter het kerngebied der Urnenvelden meer zuidwaarts, ergens in Midden-Europa gezocht worden. De Lausitz-cultuur zou pas ontstaan zijn toen de Urnenveldenlieden van uit het Zuiden de Lausitz zouden zijn binnengedrongen. Dit schijnt echter chronologisch moeilijk aanvaardbaar, daar de Lausitz-cultuur hooger opklimt dan 1200 v.Chr. Voor de rest hebben we eerder het exposé van Krahe gevolgd dan dat van Pittioni.

naar Engeland uitweek onder den drang van de Germanen en van de Urnenveldenslieden, zelf de urnenveldencultuur in Engeland heeft ingevoerd (16).

De geleerden hebben dezen trek der Illyriërs kunnen herstellen dank zij de onderlinge vergelijking van het archaeologische materiaal (ceramiek, bronzen voorwerpen, enz.), en ook door het linguïstisch onderzoek van de toponymie en de onomastiek van de streken waar men vermoedde dat Illyriërs zich gevestigd hadden. Zoo heeft Pokorny ook in onze gewesten zekere plaats-, rivier- en personennamen gevonden die hij meent aan de Illyriërs te mogen toeschrijven. In zijn werk stippen we o.m. de volgende namen aan: de riviernamen op *-apa* (cf. *supra*), de Rijn, de Waal, de IJzer, de Sabis, Atatuca, de Menapii, de Suesiones, enz. Ook de Germanen zouden hun naam aan de Illyriërs te danken hebben. Uit een vroegere studie van L. Weisgerber blijkt daarenboven dat bij de Treveri een zekere aantal persoonsnamen van Illyrischen oorsprong zijn (17).

Ook de studie van Fokorny-Pittioni kunnen we niet zonder eenig voorbehoud aanvaarden. Eerst en vooral dient er gewezen op het onzekere van veel dezer linguïstische hypothesen, die heftig omstreden worden. We vreezen dat de « Illyrisanten » maar al te dikwijls als Illyrisch aanschouwd hebben alle duistere taalelementen die door Weisgerber als « Undurchsichtig » bestempeld worden, en die misschien veel hooger dan het metaaltijdperk opklimmen. Overigens geven we grif toe dat er ongetwijfeld Illyrische sporen in West-Europa terug te vinden zijn.

Een tweede verwijt, dat we meer in het bijzonder tot Pittioni moeten richten, is dat hij geen rekening houdt met de autochtone bevolking. In de dragers van de urnenveldencultuur ziet hij uitsluitend Illyriërs, en hij schijnt niet eens de mogelijkheid te vermoeden dat zekere stammen van een ander ras de urnenveldencultuur zouden overgenomen hebben. In onze streken schijnt dit nochtans gedeeltelijk het geval te zijn geweest. In Zuid-West-Duitschland immers hadden dragers van de

(16) Cf. SPROCKHOFF, o.c., die zelf steunt op de studies van Engelsche archaeologen, als Hawkes, e.a.

(17) Sprachwissenschaftliche Beiträge zur Frührheinische Siedlungs- und Kulturgeschichte (RHEIN. MUS. F. PHIL., N.F. LXXXIV, 1935, bl. 289 vv.). In dit artikel heeft Weisgerber alle overgeleerde persoonsnamen onderzocht van de Treveri. Hij denkt dat zekere van de « Undurchsichtige » namen van Illyrischen oorsprong zouden kunnen zijn (bl. 342).

urnenveldencultuur de Heuvelgravenlieden ontmoet, en tusschen beide volkeren was een samensmelting tot stand gekomen. De Heuvelgravenlieden namen zekere gewoonten der Illyriërs over: zoo vervingen zij o.m. den begravingsritus door den crematie-ritus, doch zij behielden de gewoonte het stoffelijk overschot van de overledenen onder heuveltjes bij te zetten (18).

Het was van den Midden-Rijn dat de urnenveldencultuur zich naar onze gewesten uitbreidde. Dit blijkt uit de ceramiek die in onze oudste urnenvelden teruggevonden werd: naast typisch Illyrische vormen, die aan de Lausitzcultuur herinneren (urnen met afgeschuinden rand, hoo-gen hals, breeden schouder en scherpen buikknik), ontmoet men urnen met ingekerfde versiering die duidelijk aan de heuvelgravencultuur ont-leend zijn. De invallers waren dus Illyro-Kelten. Zooals we het gezien hebben, denken de linguïsten ook in onze streken taalkundige elementen terug te vinden die men aan de Illyriërs mag toeschrijven. Van af de invasie der Urnenveldenlieden, kan men dus in de bevolking van ons land drie bestanddeelen onderscheiden: een autochtoon Proto-Keltisch element, een tweede Oer-Keltisch element zeer verwant met het eerste en dat afstamt van de Zuid-Duitsche Heuvelgravenlieden, en ten slotte een Illyrisch element. Zooals we het verder zullen zien, is er een ver-smelting tusschen deze drie volkselementen tot stand gekomen en werd het Illyrisch element door de Keltische opgeslorpt.

De inval der Urnenveldenlieden in onze streken greep plaats circa 850 v.Chr. Hun cultuur heeft haar stempel gedrukt op gansch den ijzer-tijd in onze gewesten. Zooals haar naam het aanduidt, wordt zij vooral gekenmerkt door de bijzondere manier op dewelke de begraafplaatsen aangelegd waren. Terwijl in den bronstijd de dooden begraven werden, worden ze nu verbrand; de gecalcineerde overblijfselen worden in een une gelegd en deze, soms afgedekt met een schaalpje, wordt met enkele bijgaven, een « bijpotje », soms een armband, een fibula, een mes, enz.,

(18) Volgens zekere geleerden zouden pas uit de versmelting der Urnenveldenlieden met de Heuvelgravenlieden de Kelten zijn ontstaan; volgens Pittioni (bl. 219 vv.) zou men daarenboven slechts van de Kelten mogen spreken vanaf de 1^{ve} eeuw, toen de La Tène-cultuur is ontstaan. Hier staan we opnieuw voor een typisch geval van verwarving tusschen de begrippen « volk » en « cultuur ». Zooals we het hooger zagen waren reeds in den bronstijd de Kelten gesplitst in Goidels en Bretoenen. De Kelten hebben echter vóór den La Tène-tijd geen eigen beschaving ontwikkeld, vermits de urnenveldencultuur Illyrisch is, en de Hallstatt-cultuur Illyro-Keltisch.

in een ondiep kuiltje geplaatst. In zekere urnenvelden wordt boven ieder kuiltje een klein heuveltje opgeworpen, doch in ons land, bv. te Wuustwezel, Grobbendonk, Temsche, St. Gillis-Waas, Biez, enz., ontmoet men dikwijls urnenvelden zonder heuvels (« champs d'urnes à tombes plates »). In de urnenvelden van Nederland is de aarde van het grafheuveltje geschept geworden uit een greppel die de urne in een kring omringt, doch dergelijke greppels werden in de urnenvelden van ons land nog niet aangetroffen. De graven worden op evenwijdig loopende rijen verzameld, zoodat men van urnen-« velden » mag spreken.

Tot nog toe heeft men nog geen uitleg verstrekt van al deze locale verschillen in den aanleg der urnenvelden. Misschien dient hij gezocht te worden in den invloed uitgeoefend door de autochtone bevolking op de cultuur van de invallers, invloed door zekere archaeologen als Pittioni maar al te zeer over het hoofd gezien.

De best bekende urnenvelden van ons land zijn deze der Kempen, vooral deze van Wuustwezel, Grobbendonk, Neerpelt, Lommel, Wijchmaal, Caulille, Exel, Grootte-Brogel, Gruitrode, Overpelt, Luikgestel, Bergeik, enz. Men vindt er echter ook in andere deelen van het land: in Oost-Vlaanderen (Temsche en St. Gillis-Waas), Brabant, (Court-St.-Etienne, Noville-sur-Mehaigne, Biez), Luxemburg (St. Vincent), Namen (Gedinne), Henegouwen (Leval-Trahegnies, Thuillies, Harchies), enz. Het feit dat men in het grootste gedeelte van Vlaanderen geen urnenvelden aantreft, is waarschijnlijk te wijten aan den bodemtoestand van deze streek die toen nog zeer moerassig was, bedekt met bosschen en plassen, en dus weinig aantrekkelijk voor invallers op zoek naar bebouwbaren grond (19).

Het is zeer te betreuren dat tot nog toe een algemeen en systematisch overzicht van de urnenveldencultuur in ons land nog ontbreekt. Voorloopig moeten wij onze toevlucht zoeken bij werken gewijd aan de urnenvelden in Nederland (20); onze Kempische urnenvelden zijn

-
- (19) Cf. daarover: R. BLANCHARD, *La Flandre* (1906), bl. 143 vv.; A. BRIQUET, *Le littoral de la Mer du Nord et son évolution morphologique* (1930), bl. 351 vv.
(20) Cf. o.m. J.H. HOLWERDA: *Nederland's vroegste geschiedenis* (2e druk, 1925); A.W. BYVANCK: *De voorgeschiedenis van Nederland* (2e druk 1942); W.J.A. WILLEMS: *Een bijdrage tot de kennis der vóór-Romeinsche urnenvelden in Nederland* (1935); H.J. en G.A. BECKERS: *Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg* (1940); F.C. BURSCH: *Onze Urnenvelden* (OUDHEIDK. MEDED. 1942, bl. 48 vv.).

immers nauw verwant met de zuidelijke groep der Nederlandsche, t.w. met deze van Riethoven, Goirle, Best, Knegsel, Bergeik, Luikgestel, e.a.

* * *

Uit den tijd die onmiddellijk op den inval der Urnenveldenlieden volgt, schijnen ook de zgn. «Deverel-urnen» te dagteekenen, waarvan we reeds hooger melding hebben gemaakt. Ziehier hoe Byvanck ze beschrijft (21) :

« Het zijn betrekkelijk groote potten, meestal cilindervormig, met » de hand gevormd uit sterk met zand en steentjes gemengde klei, aan » de oppervlakte met leem besmeerd en zwak gebakken. Als eenige » decoratie vindt men in de bovenste helft van de urn soms een horizon- » talen band, die met indrukzels van de vingers en de nagels is versierd. »

Voegen we er aan toe dat naast dit cilindervormig type andere Deverel-urnen een ronden buik hebben, een breeden hals en kleine oortjes («Globular type»). Hun verspreidingsgebied strekt zich uit over Nedersaksen, de vallei van den Midden-Rijn, Nederland, België en Zuid-Engeland. Doppelfeld (22), die voor het eerst deze ceramiek bestudeerd heeft, schrijft ze toe aan een vroeg-Keltisch volk dat vanuit het Rijngebied doorheen de Nederlanden naar Zuid-Engeland zou getrokken zijn. Ook de Engelsche geleerden zijn het eens om deze urnen aan uitwijkelingen van het vasteland toe te schrijven (23); alleen de Nederlandsche archaeoloog F. C. Bursch dacht eerst aan een inval vanuit Engeland in onze gewesten, maar in latere artikels heeft hij deze meening laten varen (24). In de laatste jaren is men meer en meer geneigd de «Deverel-urnen» toe te schrijven aan de autochtone, inheemsche bevolking, door de Urnenveldenlieden onderworpen. Daar men deze urnen aantreft niet in de urnenvelden, maar meestal in afzonder-

(21) BYVANCK: Voorg. v. Nedel., 2^e dr., bl. 167; cf. ook VAN DE WEERD en DE MAEYER, o.c., bl. 43.

(22) Die Herkunft der Deverel-Urnen (PRAEH, ZTSCHR. XXI, 1930, bl. 161 vv.). Zie ook van denzelfden auteur: BONN. Jbb. CXXXV, 1390, 152 vv. en PRAEH, ZTSCHR. XXV, 1934, bl. 3 vv.

(23) Bv. Clay, Hawkes, e.a.

(24) OUDHEIDK. MEDED. 1934, 54 vv. Bursch kwam tot een ander, en volgens ons beter inzicht in zijn artikels: Zur Frage der Deverel-Urnen in den Niederlanden, MARBURGER STUDIEN, 1938, 20 vv., en het reeds geciteerde artikel: Onze Urnenvelden (OUDH. MEDED. 1942, 48 vv.).

lijke heuvelgraven, gelegen vooral op afgelegen plaatsen, kan men denken dat leden van de oude bevolking zich voor de Urneveldenlieden terugtrokken in uithoeken van het land of naar Engeland uitweken. Ze hadden echter reeds den invloed van de Urneveldenlieden ondergaan, vermits ze van hen den crematie-ritus overgenomen hadden. Deze meening is onlangs verkondigd geworden niet alleen door Byvanck (25) en Bursch (26), maar ze werd ook door Sprockhoff (27) toegetreden: we hebben reeds gezien dat deze geleerde de Deverel-urnen als het specifieke vaatwerk aanschouwt van de Nedersaksische cultuur op het einde van het bronstijdperk.

* * *

De tijd van de invallen der Urneveldenlieden en van de Deverel-urnen vormt het overgangstijdperk tusschen den brons- en den ijzer-tijd. Deze laatste wordt gewoonlijk ingedeeld in twee groote perioden, ieder gekenmerkt door een bijzonderen beschavingsvorm, de zgn. « Hallstatt-cultuur » en « La Tène-cultuur ». Deze culturen worden aldus genaamd naar de twee belangrijke vindplaatsen van Hallstatt (Oostenrijk) en La Tène (Zwitserland). De eerste dezer culturen komt in onze streken slechts in een verflauwd en vorm voor, en de tweede ontbreekt bijna heelemaal, zoodat we voor ons land van Hallstatt- en van La Tène-tijd alleen als chronologische indeeling kunnen spreken.

De geschiedenis van gansch dit tijdperk, dat niet meer tot de zuivere praehistorie behoort maar wel tot de protohistorie, vermits we reeds over zekere geschreven bronnen beschikken, is tamelijk duister. Daarenboven werd zij niet altijd met de noodige sereniteit en objectiviteit behandeld die voor den wetenschappelijken arbeid onontbeerlijk zijn. De grondigste studie over dit tijdvak is o.i. deze van twee Engelsche archaeologen, Chr. Hawkes en G.-C. Dunning. Alhoewel reeds meer dan tien jaar oud — en men weet hoe vlug een archaeologische studie verouderd! — behoudt ze nog steeds haar volle waarde; ze is daaren-

(25) o.c., 2^e dr., 167 vv.

(26) in de twee laatst vermelde artikels in voetnota 24.

(27) cf. supra.

boven ten onzent weinig gekend. We aarzelen dus niet ze bondig samen te vatten en te bespreken (28).

In Zuid-Duitschland, waar de Urnenveldenlieden samengesmolten waren met de Heuvelgravenlieden, ontstond de rijke Hallstatt-beschaving, die op het oogenblik van haar hoogsten bloei zich uitstreckte van Midden-Frankrijk (Seine-bekken), alover Noord-Oost-Frankrijk en Zuid-Duitschland, tot ver in de Donau-streken. Het schijnt wel dat de dragers van deze cultuur in het Westen Illyro-Kelten waren, en in het Oosten Illyriërs. Onze gewesten vormden slechts een randprovincie van dit cultuurgebied en de Hallstattbeschaving komt hier maar in een verflauwdenvorm voor. In de ceramiek worden de urnen met kantig profiel vervangen door vaatwerk met een meer afgeronden, S-vormigen wand. Ook werden hier en daar typische Hallstatt-zwaarden teruggevonden, meestal in graven. De Hallstatt-lieden waren immers krijgsvanachtig en zij lieten zich met hun wapens begraven; hun zwaarden werden met opzet gebogen vooraleer in het graf gelegd te worden (29).

De Hallstatt-tijd zag een verdere uitbreiding van het Germaansche gebied. Reeds hooger hebben we er op gewezen dat de Germanen op het einde van het bronstijdperk de Weser overgestoken hadden. Thans bereiken zij langs de vallei van de Lippe den rechter oever van den Neder-Rijn, waar zij zich vermengen met Urnenveldenlieden. Deze germanisatie van Nederland is duidelijk merkbaar in de Noordelijke groep der Nederlandsche urnenvelden. In de VIIe eeuw zouden de Germanen den Neder-Rijn in Westelijke richting hebben overgestoken en ons land hebben bereikt. Zij hebben ook stroomopwaarts den rechter oever van den Rijn gevolgd tot in de streek van Keulen. Daar hebben de Kelten zich echter tot in de VIe eeuw kunnen handhaven. Men denkt over het algemeen de sporen van de Germaansche invallen in onze streken terug te vinden in de zgn. « biconische » urnen en de « Harpstedter-urnen » (of kartelrand-urnen), die men in zekere onzer urnenvelden

(28) CHR. HAWKES en G.C. DUNNING: *The Belgae of Gaul and Britain*, (THE ARCHAEOLOGICAL JOURNAL LXXXVII, 1930, pp. 150-335). Verder raadplegen men ook CHR. HAWKES: *Die Erforschung der Spätbronzezeit, Hallstatt- und Latènezeit in England und Wales von 1914-1931* (21. BER. D.R.G.K., 1931, 86 vv.), en T.D. KENDRICK en CHR. HAWKES: *Archaeology in England and Wales 1919-1931* (London, 1932).

(29) Bv. in het grafveld van Court-St-Etienne (Brab.): cf. RAHIR: *Vingt-cinq années de recherches...* (1928), pp. 161 vv.; DE LOE, *Belg. ancienne*, II, pp. 163 vv.

aantreft. Het verspreidingsgebied van deze ceramiek strekt zich uit van de streek van Hannover, alover het gebied van den Neder-Rijn en de Nederlandsche provincies Gelderland, Limburg en Noord-Brabant, tot in de Belgische Kempen. Men heeft er gevonden te Temsche (O.-VI.), maar niet verder westwaarts noch beziiden de Kempen (30). Ze zijn van zulk een grove techniek dat ze moeilijk aan handelsbetrekkingen kunnen toegeschreven worden; Hawkes en Dunning, zooals de meeste andere geleerden (31), schrijven ze dan ook aan een nieuw volk, van Germaansche cultuur, toe. We zullen echter zien dat F. C. Bursch er een andere theorie op nahoudt. Er kan echter geen spraak zijn van een gewelddadige Germaansche verovering; het feit dat de kartelrandurnen aangetroffen worden in dezelfde grafvelden als de hooger beschreven Hallstatt-urnen, wijst veeleer op een vreedzame insijpeling.

In het Rijnland hadden de Germanen de lijn Keulen-Andernach-Eschweiler-Aken bereikt, d.i. den voet van de Ardennen en van het Eifelgebergte. Voorloopig zullen ze niet verder zuidwaarts geraken. Vele Keltische elementen van het veroverde gebied verhuisden, vooral naar de streken van den boven-Rijn en naar Noord-Oost-Frankrijk (Champagne en Marne-bekken). Anderdeels bestonden er reeds in dien tijd handelsbetrekkingen tusschen de Hallstatt-lieden en de beschavingscentra van Zuid-Europa, Italië en Griekenland. In dit verband kunnen we voor België en Nederland de vorstengraven vermelden van Oss (32) en van Eigenbilzen (33) in dewelke men eensdeels een bronzen emmer en anderdeels een bronzen ciste(geribde emmer) en een snavelkan (34) gevonden heeft die in de VIe en in de V^e eeuw in Italië zijn vervaardigd geworden. Doch voor onze streken zijn dit slechts uitzonderlijke vondsten. In het Rijnland zijn ze veel talrijker.

Onder den dubbelen invloed van de drukke handelsbetrekkingen met het Zuiden en van de talrijke inwijkelingen uit de gebieden door de Germanen veroverd is, in de V^e eeuw, in de Marne-streek de La Tène-cultuur ontstaan. In dien tijd waren de Illyrische elementen van de

(30) Cf. VAN DE WEERD en DE MAEYER, o.c., bl. 45 vv.

(31) HAWKES en DUNNING, o.c., 158 vv.; VAN DE WEERD en DE MAEYER, l.c.; BYVANCK, o.c., 173 vv.

(32) Zie de beschrijving van dit graf o.m. bij BYVANCK, o.c., 2e dr., bl. 181 vv.

(33) Cf. VAN DE WEERD-DE MAEYER, o.c., bl. 43 vv.; BYVANCK, o.c., bl. 182 vv.; DE LOE, *Belgique ancienne* II, 172 vv. en fig. 80-85.

(34) Over de herkomst van deze snavelkan, cf. JACOBSTHAL-LANGSDORFF: *Die bronzen Schnabelkannen* (1929), bl. 32 vv.

bevolking, in de streken waar vroeger de Heuvelgravencultuur gebloeid had, door de Keltische geassimileerd geworden. Deze Keltische bevolking liet nu den crematie-ritus, vroeger aan de Illyriërs ontleend, varen en keerde tot de lijkenbegruving terug. Het is van de eerste periode der La Tène-cultuur dat de talrijke wagengraven van de Moezelstreek en van Champagne dagteekenen. De ceramiek van deze periode wordt gekenmerkt door haar sterk geprofileerde vormen, die aan bronzen vaatwerk herinneren. Vermelden we meer in het bijzonder zekere typische slanke urnen op hoogen voet, waarover we vander opnieuw zullen spreken. In de volgende eeuwen ontmoet men dezelfde ceramiek met meer afgeronde, verzwakte vormen. Vanaf het ontstaan van de La Tène-beschaving is het gebied gelegen tusschen de Seine, de Marne, den Rijn en de Zee, dat later door Caesar als België aangeduid wordt, in twee zeer verschillende streken verdeeld, ten minste voor wat de cultuur betreft; de scheidingslijn tusschen beide gebieden wordt gevormd door de Ardennen. Terwijl ten zuiden van dit gebergte de rijke La Tène-beschaving bloeit, blijft het noordelijk deel, ons land dus, bijna heelemaal uit deze beschaving uitgesloten. De bevolking alhier blijft getrouw aan de lijkenverbranding gedurende gansch den ijzertijd; de ceramiek ondergaat bijna geen wijzigingen en woekert voort op verzwakte, ont-aarde Hallstatt-tradities. Alles wijst er op dat het peil van de cultuur zeer laag is gebleven en niet kan vergeleken worden met de veel hooger staande beschaving van de Marne-streek (35).

In de IVe eeuw, terwijl ons land op de peripherie van de La Tène-cultuur afgezonderd bleef, zetten de Kelten, zooals vroeger de Illyriërs en de Germanen, zich in beweging en breidden zich naar alle richtingen uit. Van uit de Marne-streek voerden zij hun beschaving uit naar het Westen (Seine-bekken en Engeland), het Zuid-Westen (Zuid-Frankrijk en een deel van Spanje), het Zuiden (Gallische invallen in

(35) Aan Holwerda komt de verdienste toe de eerste er op gewezen te hebben dat in de Nederlanden de Hallstatt-cultuur tot aan de Romeinsche verovering voortgeleefd heeft. Hij wordt thans in deze meening door de meeste archaeologen die zich met het vraagstuk hebben beziggehouden, gevolgd. Dit feit maakt de chronologie van den ijzertijd natuurlijk ingewikkelder en zoo komt het dat Holwerda de kartelrandurnen toeschrijft aan het tijdperk dat de Romeinsche verovering onmiddelijk voorafgaat, terwijl Hawkes en Dunning, en ook Bursch deze urnen veel hooger doen opklommen (tot in de VIe eeuw). Verder komen we op dit vraagstuk terug. Laten we hier reeds opmerken dat het best mogelijk is, daar de cultuur van onze streken in den ijzertijd weinig veranderingen heeft ondergaan, dat deze urnen verscheidene eeuwen in gebruik zijn geweest.

Italië, verovering van de Po-vlakte, inname van Rome), het Noord-Oosten (Rijnland), het Oosten (Zwitserland, Donau-vallei, inval in Griekenland en plundering van het heiligdom van Delphi). Zekere Keltische benden trokken zelfs tot in Klein-Azië en vestigden zich ten slotte in het naar hen genaamde Galatië. In het midden der IIIe eeuw was de La Tène-cultuur dus over een zeer uitgebreid gebied verspreid en vertoonde overal een zeer homogeen karakter (36).

De expansie van de Kelten heeft echter deze der Germanen niet gestuit. Beide volkeren kwamen in botsing niet alleen in Thüringen en in Bohemen, doch ook in West-Europa. In de IIIe eeuw zouden zekere Germaansche elementen de vallei van den Midden-Rijn binnengevallen zijn, en de streek van de Nahe, de Saar en de Beneden-Moazel veroverd hebben. In deze streken werd de lijkenbegrafing opnieuw door de lijkenverbranding vervangen. De Keltische bevolking bleef echter in de meerderheid en heeft spoedig de kleine minderheid der Germaansche veroveraars opgeslorpt. De Treveri, die uit de samensmelting van beide volkeren ontstaan zijn, bezaten ten tijde van de Romeinsche verovering en later een zuivere Keltische beschaving, ze spraken een Keltisch dialect en vereerden Keltische goden. Men heeft soms betwijfeld of er ooit wel Germanen tot in hun gebied zijn geraakt. In ieder geval hebben deze Germaansche elementen geen sporen nagelaten, buiten den crematorium (37).

Na hun uiteenzetting over den Hallstatt- en den La Tène-tijd in West-Europa behandelen Hawkes en Dunning het probleem dat onze streken het meest aanbelangt, nl. dit der Belgae. De twee Engelsche archaeologen hebben het vooral onderzocht van het standpunt van het bodemonderzoek en hebben hun resultaten getoetst aan de gegevens verschaft door de oude historici betreffende de nationaliteit onzer voorouders. Zooals we het verder zullen zien, dient dit onderzoek echter aangevuld te worden door zekere gegevens verstrekt door de linguïstiek en de godsdienstgeschiedenis.

(36) Over de expansie der Kelten raadplege men o.m. C. JULLIAN, *Histoire de la Gaule*, bd. I, en H. HUBERT, o.c. (vooral bd. II).

(37) Rondom het vraagstuk der Treveri is er, naast de studie van Hawkes en Dunning, een heele literatuur ontstaan. We verwijzen den lezer naar de grondige en critische uiteenzetting van P. LAMBRECHTS: *Où en est le problème de la nationalité du peuple trévire?* (ANT. CLASS. VII, 1938, 359 vv.). We zullen er hier niet verder op ingaan.

Iedereen kent den beruchten passus van Caesar in denwelken de veroveraar van Gallië in dit land drie deelen onderscheidt, Aquitanië, het eigenlijke Gallië en België, waarvan de inwoners onderling verschillen door de taal, de instellingen, de wetten. België is het gebied dat gelegen is tusschen de zee, de Seine, de Marne en den Rijn. Deze laatste stroom scheidt de Belgen van de Germanen met wie zij voortdurend oorlog voeren (38). Verder geeft Caesar nadere bijzonderheden over de ethnische samenstelling van de Belgae, zooals die hem verstrekt zijn geworden door twee afgevaardigden van den hem bevrienden stam der Remi: de meeste Belgen zouden van Germaansche afkomst zijn; door de vruchtbaarheid van de streek aangetrokken, hebben zij den Rijn overgestoken en hebben de daar wonende Galliërs verjaagd. Hij voegt er aan toe dat de Belgen de eenige inwoners van Gallië zijn die succesvol weerstand hebben geboden aan de Kimberen en de Teutonen toen deze, in de jaren 113-103 v. Chr. gansch Gallië verwoestten. Hij zegt ook dat de Eburones, de Condrusi, de Caerosi en de Paemani in zijn tijd somtijds nog onder de gemeenschappelijke benaming van « Germani » aangeduid werden (39). Daarenboven zou een der Belgische volkstammen van onze streken, de Atuatuaci, bestaan hebben uit de afstammelingen van de achterhoede der Kimberen en der Teutonen, 6,000 man sterk, die hier zou achtergelaten zijn geworden ter bewaking van de *impedimenta*, toen beide volkstammen hun noodlottigen tocht naar Italië ondernamen (40). Naast Caesar geven ook Strabo en Tacitus ons enkele inlichtingen nopens onze voorouders. Beide schrijvers zijn het eens om te zeggen dat de Nerviërs zich in den keizerstijd nog altijd over hun Germaansche afkomst beroemden. Tacitus schijnt echter de gegrondheid van deze bewering ten zeerste te betwijfelen (41). Strabo drukt daarenboven zeer sterk op het Keltisch karakter van de Belgae, die slechts zeer weinig in zeden en instellingen van de eigenlijke Galliërs zouden verschillen; hun taal zou slechts dialectale afwijkingen van het

(38) CAESAR, de bello gallico I, 1.

(39) CAESAR, de bello gallico II, 4.

(40) CAESAR, de bello gallico II, 29.

(41) TACITUS, Germ. 28; STRABO IV, 3, 4 c. 194. Zie hier wat E. NORDEN (Die germ. Urgeschichte in Tacitus Germania, 3^e dr., 1923, bl. 373 vv.) over dezen passus van Tacitus schrijft: « Die sarkastische Ausdruckweise würde zum Beweise genügen, dass Tacitus die Berechtigung des Anspruches bezweifelte ». Zie ook TH. MOMMSEN, Röm. Gesch. III, p. 245. Cf. P. LAMBRECHTS, o.c., p. 364.

zuivere Keltisch vertoond hebben (42). Deze laatste inlichting is dus tegenstrijdig met hetgeen Caesar ons over de taal der Belgae vertelt. Tot zoover de teksten.

Wat leert ons daarnaast het archaeologisch bodemonderzoek betreffende het vraagstuk? Uit de studie van Hawkes en Dunning blijkt dat in het midden der IIe eeuw v.Chr. in het kerngebied der La Tène-cultuur; het Marne- en Aisne-bekken, de inhumatie plots opnieuw vervangen wordt door de lijkenverbranding en dat men er vanaf dit tijdstip een nieuwmodische ceramiek aantreft. Er is dus een vreemde inval geweest van volkstammen uit het Oosten, van over den Rijn, zooals blijkt uit de ceramiek. Het is mogelijk — doch o.i. is dit op verre na niet uitgemaakt — dat, zooals Hawkes en Dunning het aannemen, er eveneens zekere volkselementen van onze streken, onder den steeds grooter wordenden druk der Germanen, zich naar het Zuiden alover de Ardennen terugtrokken en ook in de Marnestreek binnenvielen.

In Champagne werd aldus de zuivere La Tènebeschaving ten onder gebracht door deze invallen. De inwijkelingen hebben nochtans zeer veel bestanddeelen van de La Tène-cultuur overgenomen. Op technisch gebied waren ze verder gevorderd dan de La Tène-Kelten; ze kenden bv. reeds het pottenbakkerswiel. Hun ceramiek wordt gekenmerkt door zeer typische urnen die men gewoonlijk onder de Engelsche benaming van « pedestal-urn » aanduidt: de vorm er van werd ontleend aan de La Tène-cultuur (de urnen op hoogen voet waarvan hooger spraak was), doch ze worden thans vervaardigd op de draaischijf. Aan de samensmelting van deze invallers uit het Oosten (en uit het Noorden?) met de inheemsche bevolking van de Marne-streek, danken de « Belgae » hun ontstaan. De Belgische volkstammen hebben zich meer en meer naar het Westen uitgebreid. Hun expansie kunnen we zeer duidelijk volgen dank zij de verspreiding van de typische Belgische pedestal-urnen. Het kerngebied van de Belgae is gelegen in de streek waar ten tijde van Caesar de Remi, de Catuvellauni en de Suessiones woonden. Van daar breidden ze zich uit naar de streek van de Beneden-Seine, het latere grondgebied van de Ambiani, de Atrebatas, de Bellovacii, de Caleti, de Veliocasses, dus in Nonmandië en Picardië. Op het

(42) STRABO IV, 1, 1 c. 176.

einde der IIe eeuw v.Chr. strekte zich aldus een homogeeene « Belgische » cultuur uit van de Argonne tot aan de monding van de Seine.

Daarentegen is er in ons eigen land, dus in het gebied der Morini, Menapii, Nervii, Eburones, Atuatici, Condrusi, Paemani en Caerosi, die door Caesar toch ook tot de Belgae gerekend worden, van een inval rond 150 v.Chr. niets te bespeuren; in dit gebied werd er ook geen enkele Belgische pedestal-urne teruggevonden. Zooals reeds hooger gezegd, blijft er hier tot aan de Romeinsche verovering een verachterde cultuur op Hallstatt-tradities voortteren. Als typisch voorbeeld van deze cultuur kunnen we de nederzetting van De Panne vermelden, die bestaan heeft gedurende een groot deel van den ijzertijd tot in het begin van den Romeinschen tijd. Ze mag als kenschetsend voor de cultuur van de Morini aangezien worden. De ceramiek vertoont, naast enkele vroeg-La Tène-vazen (cf. daarover verder), vooral ontaarde Hallstatt-vormen. Ook Caesar schildert onze voorouders als veel woester en minder beschaafd dan hun Zuiderburen.

Rond 75 v.Chr. hebben de Belgae het Nauw van Kales overgestoken en hebben een groot deel van Zuid-Engeland veroverd en onderworpen. Ook daar heeft men in grooten getale de typische Belgische pedestal-urnen teruggevonden. Het is thans uitgemaakt dat de invalers vanuit Normandië kwamen, en dat de inwoners van ons land geen deel genomen hebben aan deze veroveringstochten, die tot de stichting van Belgische koninkrijken in Engeland geleid hebben.

* * *

Dit was een bondige samenvatting van de studie van Hawkes en Dunning. We willen nu nog vluchtig zekere vragen aanraken die bij de aandachtige lectuur van deze soliede monographie gerezen zijn en ook bepaalde punten aanstippen welke in de laatste jaren verder zijn uitgewerkt geworden.

Een eerste vraagstuk is dit der kartelrandurnen. Over het algemeen zijn de archaeologen het eens om dit vaatwerk aan Germaansche inwijkelingen toe te schrijven (43), die rond de VIIe eeuw onze gewesten zijn binnengedrongen. Ook Holwerda denkt dat deze urnen van

(43) Bv. STAMPFUSZ, *MANNUS* XVII, 1925, 287 vv.; VAN DE WEERD en DE MAEYER, o.c., bl. 45 vv.; BYVANCK, o.c., 173 vv.; HAWKES en DUNNING, o.c., 158 vv.

Germaansch maaksel zijn, doch volgens hem zijn ze chronologisch veel jonger en zouden pas in de laatste eeuwen voor onze jaartelling vervaardigd zijn geworden. Hij heeft gepoogd te bewijzen dat deze ceramiek eigen is aan de(n) volkstam(men) der Tungri, bij dewelke er ongetwijfeld Germaansche elementen te bespeuren vallen en die pas rond 150 in ons land zouden binnengedrongen zijn (44). Zijn argumenten zijn echter niet doorslaggevend, en zijn theorie ontmoette slechts een geringen bijval (45). Onlangs heeft nu ook F. C. Bursch een gansch nieuwe theorie de wereld ingezonden. Steunende op de groote gelijkenis die bestaat tusschen de kartelrandurnen en de vroeger besproken Deverel-urnen, schrijft hij ook dit vaatwerk toe aan de autochtone bevolking die niet door de urnenveldenlieden zou geassimileerd zijn geworden. In tegenstelling met de Noord-Nederlandsche urnenvelden, zouden er in de Zuid-Nederlandsche en in onze Kempische urnenvelden slechts zeer geringe sporen van Germaansche ceramiek terug te vinden zijn (46). Welke ook de waarde moge wezen van deze nieuwe theorie, één feit staat vast: de archaeologie heeft tot nog toe geen sporen ontdekt van een werkelijke Germaansche *verovering* in onze gewesten: wel kan men een vreedzame insijpeling in het noord-oostelijk deel van het land nagaan.

Een tweede opmerking geldt het probleem van de La Tènecultuur in ons land. Indien we met Hawkes en Dunning mogen zeggen dat ons land geen deel heeft gehad aan de La Tènebeschaving, mag dit natuurlijk niet letterlijk opgenomen worden. Hier en daar immers, doch vooral in het Westen van het land, werden zekere sporen van deze beschaving teruggevonden, doch deze overblijfselen klimmen in overgroote meerderheid op tot het begin van den La Tènetijd (La Tène I). Een cultuurstrooming schijnt te zijn uitgegaan van Noord-Frankrijk naar het Noorden, alover Henegouwen, Brabant en de Antwerpsche Kempen tot in Noord-Brabant (Nederland). Er werd vroeg La Tènevaatwerk terug-

(44) J.H. HOLWERDA: Die *Tungrischen Stämme am Niederrhein* (OUDH. MEDED. N.R. XVI, 1935, bl. 18-24).

(45) Deze theorie van Holwerda werd weerlegd o.m. door RADEMACHER. Over de geringe waarde van Holwerda's « praehistorisch systeem », cf. BYVANCK, o.c., bl. 5 vv.

(46) F.C. BURSCH: *Onze Urnenvelden* (OUDHEIDK. MEDED. 1942, bl. 48 vv.).

gevonden te Leval-Trahegnies (wagengraf), Ciply (47), Bergen, Silenrioux, Mechelen-Neckerspoel (paalddorp), Gentbrugge, Rijkevorsel, en in Nederland te Strijbeek, Alfien en Wychen. Ook in het uiterste Westen van ons land, in De Panne en te Varsenaar, werd dergelijk vaatwerk ontdekt. Hier geldt het misschien de sporen van Keltische elementen op weg naar Engeland (48). In de meeste dezer vindplaatsen komen deze La Tènevazen niet afzonderlijk voor, maar dikwijls in gezelschap van de gewone Hallstatt-urnen van onze streken, te Strijbeek (Nederland) zelfs naast Germaansche ceramiek. In dezelfde streken werden ook enkele bronzen beeldjes van zuiveren La Tène-stijl teruggevonden (49). Alles te samen genomen zijn er dus maar bitter weinig sporen van de La Tène-cultuur in België te bespeuren. Deze beschaving, die een groot deel van West- en Zuid-Oost-Europa zou veroveren, heeft ons land schier onaangeroerd gelaten (50). Men kan zich nu afvragen waarom we wel sporen van de vroege La Tène-cultuur alhier terugvinden, doch geen meer van de volgende eeuwen. O.i. moet de oorzaak van dit feit gezocht worden in den inval der Belgae in de Marne- en Seine-streek; dit nieuwe volk heeft als een wig gedreven tusschen ons land en Celtica, zoodat er bijna geen betrekkingen meer bestaan hebben tusschen Noord- en Midden-Gallië.

Er blijft ons ten slotte nog een zeer gewichtig vraagstuk te behandelen, n.l. dit van de nationaliteit van onze voorouders ten tijde van de Romeinsche verovering. Eerst en vooral dient er nogmaals den nadruk gelegd op het feit dat de archaeologie in ons land geen sporen van de Belgae heeft teruggevonden. In het huidige België hebben geen Belgae gewoond. Men zal misschien opwerpen dat Caesar de Menapii, de Morini, de Eburones, enz., toch ook bij de Belgae rekent. O.i. is dit feit

-
- (47) Onuitgegeven. Dit La Tènevaatwerk, waaronder een typische slanke urne op hoogen voet, werd in twee brandgraven ontdekt. Het berust in het museum van Mariemont. Deze inlichtingen werden ons vriendelijk verschaft door Mw. G. Faider-Feytmans, conservator van voormeld museum.
- (48) Cf. VAN DE WEERD-DE MAEYER, o.c. bl. 45-51.
- (49) Cf. VAN DE WEERD-DE LAET, GENTSCHÉ BIJDAGEN TOT DE KUNSTGESCHIEDENIS IX, 1943, bl. 7 vv.
- (50) Slechts op één gebied, n.l. dit der industrie, is er in den La Tènetijd een merkelijke verandering te bespeuren alhier: toen heeft zich in het Zuiden van het land, vooral in Entre-Sambre-et-Meuse, een zeer belangrijke ijzerproductie ontwikkeld. Cf. M.A. ARNOULD: *Préhist. de Belg.* (in: *GRANDE ENCYCLOPEDIE DE LA BELGIQUE ET DU CONGO*, I, 1938, bl. 283 vv.) 295 vv.; VAN DE WEERD en DE MAEYER, o.c., bl. 44 vv.

gemakkelijk te verklaren : we staan hier voor een naamuitbreiding zooals we er meermaals in de geschiedenis aantreffen (51). In feite past de naam België niet voor gansch het gebied gelegen tusschen Seine, Marne en Rijn, maar alleen voor het deel er van dat gelegen is ten Zuiden van de Ardennen. Onze gewesten onderscheidden zich niet alleen ethnisch doch ook cultureel van het land der Belgae. Dit verschil was reeds aan Caesar opgevallen (52) en zal nog voelbaar blijven tot in het begin van den Romeinschen keizerstijd. De Belgae bezaten immers reeds vóór de aankomst van de Romeinen een uitgebreid pottenbakkersbedrijf; in het begin van den Romeinschen tijd heeft deze industrie een groot bloeitijdperk gekend (53) en de « Belgische waar » werd toen uitgevoerd tot in de Donau-provincies (54). Het is nu opvallend dat de meeste dezer bedrijven, op enkele uitzonderingen na, in het echte « Belgische » gebied gelegen waren (54bis)

Nu rijst natuurlijk de vraag : indien onze voorouders geen « Belgae » waren, wat waren ze dan wel? Indien we al de teksten van de antieke auteurs, die we reeds hooger aangehaald hebben, samenbrengen, krijgen we den indruk dat zekere volkstammen van onze streken dachten verwant te zijn met de Germanen. Dit wordt gedeeltelijk bevestigd door de archaeologie, vooral voor het noord-oostelijk deel van het land, het grondgebied der Eburonen. Daar immers werden de kartel-

-
- (51) Bv. de Germani zouden oorspronkelijk alleen de Tungri geweest zijn; de Itali, die hun naam aan Italië gegeven hebben, zijn slechts een kleine volkstem van de streek van Rhegium, enz.
- (52) Zie bv. de bello gallico III, 15 : hij heet de Nerviërs « maxime feri » en zegt verder van hen « nullum aditum esse ad eos mercatoribus, nihil pati vini reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri ». Met de Morinen, de Menapiërs en de Eburonen was het zonder twijfel niet anders gesteld. Cf. VAN DE WEERD en DE MAEYER, o.c., bl. 52.
- (53) De voornaamste fabrieken waren gelegen te Lavoye, Les Allieux, Avocourt, Vertault, Courmelois, Busny-le-Repos, Thuisy en Bavay; men vindt er ook te Trier, Keulen, Nymegen en bij ons te Hambresart,, Croix-Rouge (Virton) en Peissant (cf. H. VAN DE WEERD : Inleid. tot de Gallo-Rom. archaeol. der Nederlanden, te verschijnen in den loop van 1944).
- (54) Cf. E. VON BONIS : Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien, Budapest, 1942.
- (54bis) In dit verband kunnen we ook wijzen op het verschil in de houding welke door de volkstammen van België aangenomen werd ten opzichte van Caesar. De echte « Belgae » (Remi, Suessiones, Vellioicasses, Ambiani, enz.) hebben zich ofwel onmiddellijk aan den Romeinschen veldheer onderworpen of hebben de wapens na een korten weerstand neergelegd. De stammen van het noorden integendeel, Nervii, Eburones, Atuatuçi, Menapii en Morini hebben zich krachtdadig verdedigd en het heeft jaren geduurd vooraleer hun gebied als werkelijk gepacificeerd kon aanschouwd worden.

randurnen teruggevonden die, zooals we het hooger zagen, op een Germaansche insijpeling wijzen, Caesar beweert dat de Eburones, de Condrusi, de Caerosi en de Paemani soms onder de benaming van « Germani » aangeduid werden, en Tacitus vertelt hetzelfde van de Tungri, die in den keizerstijd in hetzelfde gebied gevestigd waren (55). Doch het schijnt wel dat de Germaansche elementen slechts een klein deel van deze bevolking hebben uitgemaakt, misschien een leidende klasse, een « Oberschicht », en dat deze heerschtersklasse zeer spoedig door de onderworpen Keltische bevolking is geassimileerd geworden. Men kan het schier mathematische bewijs leveren van deze keltiseering der Germaansche elementen in het bepaalde geval der Atuatici: het blijkt immers onmogelijk dat de 6,000 Kimberen en Teutonen, tusschen 113 en 103 alhier achtergelaten, in 57 v.Chr., dus pas een halve eeuw later, uitgegroeid waren tot de 19,000 krijgers door de Atuatici aan de coalitie der Belgae tegen Caesar beloofd, noch a fortiori tot de 57,000 man op het einde van 56 door Caesar als slaven verkocht. Daarenboven werden, altijd volgens Caesar, 4,000 Atuatici gedood tijdens de belegering van hun oppidum. Ook aan de veldtochten der volgende jaren zullen er nog Atuatici deelnemen. Hoe overdreven de cijfers, welke Caesar ons verschaft, ook mogen zijn, het schijnt ons volkomen uitgesloten dat de Atuatici zuivere nakomelingen der Kimberen en der Teutonen zouden zijn; veeleer moet men aannemen dat deze Germanen slechts de leidende stand hebben gevormd en dat er zeer vlug een samensmelting is ontstaan met de onderworpen Keltische bevolking (56).

Ook de linguïstiek en de godsdienstgeschiedenis komen deze meening staven. Alhoewel tot nog toe er geen systematische studie ondernomen werd over de toponymie en de onomastiek van ons land in den praë-Romeinschen en in den Romeinschen tijd, hecht niemand nog geloof aan de meening van Schayes en van Vercoullie (57) volgens dewelke onze voorouders een Germaansch dialect zouden gesproken hebben. Wanneer men immers de teksten van de antieke auteurs en de opschrif-

(55) Het probleem van den oorsprong der Tungri, die zich gevestigd hebben op het voormalige grondgebied der Eburones, zullen we in een andere bijdrage onderzoeken.

(56) Cf. M.A. ARNOULD: *Coup d'œil sur la Belgique préhistorique et protohistorique* (Bruxelles, 1940, 16 pp.) bl. 8 vv.

(57) SCHAYES: *La Belgique et les Pays-Bas avant et pendant la domination romaine* (1858); J. VERCOULLIE: *De Taal der Vlamingen* (1912; 3e druk: 1929).

ten doorloopt, bevestigd men dat de plaats- en de persoonsnamen der Morini, Menapii en Nervii zuiver Keltisch zijn (58). Alleen bij de Tungri vindt men ook een kleine minderheid van Germaansche namen (58bis). Indien we ons ten slotte tot de godsdienstgeschiedenis wenden, krijgen we een nieuwe bevestiging van het voorgaande: onze voorouders vereerden Keltische godheden, en alleen bij de Tungri werden ook zekere Germaansche diviniteiten, zooals Viradecdis en Hludena aangeroepen.

* * *

Samenvattend kunnen we dus uit de recentste studies over het metaaltijdperk in onze gewesten de volgende besluiten trekken. De bevolking heeft gedurende gansch deze periode maar lichte ethnische wijzigingen ondergaan. In den bronstijd woonden hier Keltische volkstammen; deze autochtone bevolking heeft zich in de eerste eeuwen van het laatste millennium v.Chr. samengesmolten met Illyro-Keltische Urnenveldlieden en later, doch slechts in het noord-oostelijk deel van het land, met zekere Germaansche elementen. Deze vreemde elementen zijn zeer snel opgeslorpt geworden, daar ze slechts een kleine minderheid van de bevolking gevormd hebben. Ethnisch en linguïstisch hebben onze streken tot aan de Romeinsche verovering deel uitgemaakt van het Keltendom. Cultureel zijn ze echter zeer achterlijk gebleven, en van de bloeiende La Tène-beschaving valt er hier maar weinig te bespeuren. Het zou aan de Romeinen voorbehouden zijn voor het eerst in onze streken een hoogerstaande cultuur in te voeren.

Maart 1944.

(58) Hier moet natuurlijk ook rekening gehouden worden met het feit dat er in de omomastiek een « Keltische » mode schijnt bestaan te hebben, en we kennen bepaalde Germaansche opperhoofden, zooals de koningen der Kimberen en der Teutonen, Boiorix en Teutoboduus, die zuivere Keltische namen droegen.

(58bis) Over de taal onzer voorouders kunnen we enkele kleinere bijdragen vermelden, bv. V. TOURNEUR: *Recherches sur la Belgique celtique* (MUSEE BELGE, 1902, 388 vv.; 1903, 476 vv.); J. FELLER: *Quelle langue parlaient les anciens Belges?* (LA VIE WALLONNE, I, 1920/21, 241 vv., 289 vv.)